

В.В. БЄГУН¹, Є.П. БУРАВЛЬОВ²

¹Інститут Державного Управління у сфері Цивільного Захисту УЦЗУ, м. Київ

²Інститут проблем національної безпеки РНБО, м. Київ

РИЗИК ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ТА СТРАХОВА СПРАВА

Аналізуються світові тенденції щодо розвитку ризик орієнтованого підходу в управлінні та господарюванні і розглядаються шляхи його започаткування в Україні, а також запровадження у страховій справі.

Досліджуючи і характеризуючи сучасну стадію розвитку цивілізації, вчені доволі часто використовують для визначення такі терміни як «постіндустріальне» чи «інформаційне» суспільство або «суспільство ризику». Осмислення цих визначень свідчить про те, що наукові досягнення у технічній, технологічній і інформаційній сферах принесли людству якісно нові, але і досить загрозливі для його подальшого розвитку перспективи. Про це також говорить і вивчення механізмів та динаміки розвитку таких дуже складних систем як соціум, техносфера і природне середовище. Результати досліджень вказують на існування у режимах функціонування згаданих складних систем певних нестабільних станів, у яких мають проявлятися певні загрози, виклики та небезпеки. Зазначені нестабільні стани – це, передусім, виникаюча невірноваженість в складних системах, що утворюється і підтримується високим рівнем незбалансованості (економічної, соціальної, екологічної, регіональної тощо). Про ймовірність виникнення критичної незбалансованості у ключових сферах життєдіяльності людства переконливо доводили свого часу роботи Дж. Форестера «Світова динаміка», Медоузів «Межі зростання», висновки Комісії ООН під керівництвом Гру Харлем Брутланд та матеріали конференцій в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Йоганесбурзі (2002 р.) тощо. Левова частка згаданих прогнозів, на жаль, знайшла своє втілення у життя. Нині рівень незбалансованості вже досяг певного рівня, за якого все частіше відбуваються надзвичайні події, а перманентний кризовий стан через цю ж таки незбалансованість викликає часті загострення у різних сферах господарювання та життєдіяльності.

Кризова незбалансованість проявляється безпосередньо і в нашій країні. Наприклад, у соціальній сфері вона живиться різким майновим розшаруванням у нашому суспільстві, що донині загрозливими темпами поглиблюється. За даними спеціалістів незалежної інвестиційної компанії Dragon Capital на передодні світової фінансово-економічної кризи власність лише 50 вітчизняних багатіїв перевищувала більш ніж у двічі бюджет цілої країни, а статки тільки найбагатших за попередні 1 – 2 роки додатково виростили на 75 – 100 %. Усе це зробило неможливим запровадити в нашій країні модель випереджаючого гармонійного розвитку, яку розбудовують і вдосконалюють промислово розвинені країни. Адже запровадження такої моделі потребує чіткого і узгодженого встановлення пріоритетів не власного, а національного розвитку. А це потребує концентрації на визначених пріоритетах загальнонаціональної підтримки, залучення стратегічних інвестицій та ресурсів розвитку. Особливо це актуально сьогодні на посткризовому етапі, який відзначається жорсткою конкуренцією на тлі залучення інтернаціональних потоків інвестиційного капіталу та додаткових ресурсів у розбудову суспільства знань.

Формування ризик орієнтованого підходу і його вплив на управлінську практику.

У провідних державах світу на самому високому урядовому рівні сформовано чітке бачення того, що для підтримки еволюційного гармонізованого розвитку нині

найважливішим інструментом стає керування ризиками у ключових сферах життєдіяльності нації. Ще у 1975 році в США були виконані перші розрахунки ризику від атомних станцій та науково-обґрунтовані пропозиції щодо його зменшення. В 1994 р. на конференції в Йогогамі світовим співтовариством був обраний курс на перехід від ліквідації та пом'якшення наслідків лих та катастроф на їх прогноз і попередження. На національному рівні цей курс в ряді промислово розвинених країн доведений до державного апарату шляхом запровадження ризик-менеджменту. Тому, перебуваючи на посаді Президента США, Біл Клінтон поставив в перелік найголовніших задач попередження і управління нестабільністю в техногенній, соціальній та природній сферах як в межах країни, так і за її кордонами. У той же час Тоні Блер, будучи Прем'єр-міністром Великої Британії, відзначав: «Керування ризиком – це спосіб досягнення балансу між інноваціями і очікуваними змінами з одного боку та потрясіннями і кризами з іншого боку. Керування ризиком – це ключова ознака ефективного державного управління».

Сприйняття надзвичайної актуальності проблем безпеки та надійності, що матеріалізуються через оцінювання у показники ризиків, створюючи можливість керувати ними, у представників урядових та корпоративних кіл почало формуватися майже 40 років тому. Серйозно підштовхнула їх до розуміння цього низка гучних технологічних катастроф у 70-х – 80-х роках (АЕС Три Майл Айленд в США, Совецо в Італії, Бхопал в Індії та Чорнобильська катастрофа у СРСР). Саме після цих подій, спільно із швидкими темпами розвитку ризик-менеджменту, почав також випереджаючими темпами розвиватися і пов'язаний з ним страховий бізнес. Саме симбіоз ризик-менеджменту і страхового бізнесу почав виконувати цілий ряд дуже важливих функцій. Йдеться передусім про захист як державних і підприємницьких структур, так і пересічних громадян від можливих збитків, викликаних надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру. З часом у сферу інтересів ризик-менеджменту і страхового бізнесу почали потрапляти вже і державні програми із соціального захисту (матеріальної підтримки найбідніших верств населення, ліквідації наслідків стихійних лих, а також запобігання їм тощо).

Нові, ще більш сучасні та привабливі форми ризик-менеджменту та страхування здобули після залучення ключових їх принципів безпосередньо в державну управлінську практику. Ця інновація суттєво вплинула в зазначених країнах на ефективність функціонування державного апарату, що одразу позитивно відбилося на результатах урядування та загальному соціальному кліматі. Серед таких інновацій, передусім, слід відзначити започаткування широкого подання позовів у відкриту юридичну практику щодо відшкодування збитків. Зазначені подання почали висуватися безпосередньо органам виконавчої влади. Тобто, держава стала відповідати перед своїми громадянами за недбальство при управлінні державною власністю. Йдеться про управління землею, підтримання належного стану навколишнього природного середовища, транспортних мереж, систем електричного, каналізаційного та водного забезпечення тощо.

Державні органи і безпосередньо їх службовці стали нести відповідальність за нанесені збитки таким же чином, як і приватні суб'єкти господарювання. Провідна організація із ризик-менеджменту у США та Канаді (RIVS, що функціонує вже понад 50 років на ниві державних та корпоративних справ) констатує, що за останнє десятиліття діяльність у цій сфері різко змінилася на користь корпоративних справ. Йдеться про боротьбу з шахрайством та домовленим менеджментом; забезпечення раціонального управління кредитами та ризиками на тлі контактів з фінансовими установами; дотримання протипожежної безпеки, охорони праці, норм і положень законів тощо.

На думку фахівців, нові виклики, загрози і небезпеки, що на сучасному етапі також почали відчутно впливати і на управлінську сферу та наслідки її діяльності, привернули

увагу до системного ризик-менеджменту таких дуже різних державних сфер як військова, науково-технологічна, соціальна, економічна, фінансова, техногенна, екологічна, медична тощо. Йдучи на зустріч цим тенденціям, у Великій Британії започаткували реформування вимог, що висуваються до державних службовців. На основі підготовленої Національним управлінням аудиту доповіді була звернута спеціальна увага службовців на нові підходи з ризик-менеджменту, де ключове місце займають роботи з адміністрування корпоративних програм, ризик-фінансування, бізнес-страхування та самофінансування. Пріоритетною стала сфера з планування дій у надзвичайних ситуаціях, що передбачає: комплекс цілеспрямованих дій при виникненні надзвичайних ситуацій; забезпечення кризового управління усіма заходами під час виникнення інцидентів; підтримання тісних зв'язків та безпосередньої роботи з громадськістю; управління евакуацією; розгортання дій на етапі посткризового відновлення тощо.

Нині в ЄС, враховуючи надзвичайну актуальність ризик орієнтованого підходу, ще більше зосереджується увага на вдосконаленні усієї сфери управління у цьому напрямі. В Люксембурзі Рада міністрів з питань економіки і фінансів ЄС своїм рішенням (червень 2009 р.) створила два нових загальноєвропейських органи для кращого оцінювання ризиків і реалізації нагляду. Окрім того, Радою міністрів була підтримана пропозиція Єврокомісії щодо створення Європейського Бюро з системних ризиків. До основних завдань Бюро мають входити: оцінка і аналіз інформації; моніторинг потенційних ризиків для підвищення фінансової стабільності Європи; визначення ризиків та оцінювання пріоритетності реагування на них; попередження про виникнення нових викликів, критичних ризиків і загроз; надання рекомендацій передусім у сфері законодавства щодо зменшення системних ризиків та підвищення загального рівня безпеки.

В нашій країні ці нові тенденції також починають знаходити своє місце, але ще дуже повільними темпами. Передусім, йдеться про нормативно-правове забезпечення, а саме про підтримку цього спрямування вже діючими Законами України щодо безпеки [1-5]. Однак ці нормативно-правові акти концентрують свою увагу на засадах ризик-менеджменту лише щодо техногенної та екологічної безпеки і, на жаль, мають ще слабку підзаконну базу (або не мають зовсім), а відтак і низький загальний коефіцієнт корисної дії.

Але починаючи вже з 2008 р. за участю вчених та фахівців з Верховної ради України та Кабінету Міністрів України зроблені впевнені кроки щодо започаткування нового етапу в цій роботі. Йдеться про більш широке втілення ризик орієнтованого підходу у сферу управління господарською діяльністю [6]. Мається на меті адаптувати вже застарілий механізм державного управління під сучасний соціально-економічний уклад ринкових відносин, які починають укорінюватися у нас і є вже сталими в країнах ЄС. Трансформація, удосконалення і активізація ефективної системи державного контролю за ступенем ризику є саме тим важелем, який здатний істотно підвищити дієвість державного управління, і сприяти виходу нашої держави із системної кризи. Саме це відпрацювання і запровадження «підзаконного» нормативно-правового забезпечення ризик орієнтованого підходу в межах згаданого закону має нині першочергове значення. В міністерствах, наукових інститутах всіх сфер безпеки створені робочі групи з вирішення задач оцінки ризиків.

Окрім того, сьогодні йде планомірна робота по доопрацюванню проекту закону щодо засад державно-приватного партнерства [7]. Цим законом передбачається створити підґрунтя для стимулювання розвитку широкої співпраці між державним (контролю) та приватним секторами (виробництва) з метою підвищення загальної конкурентоздатності економіки країни та залучення інвестицій у її господарський комплекс. На жаль, до цього часу діють застарілі уявлення про форми й методи контролю, а саме організацій, які мають функції контролю, дуже багато (загалом більше 80), що заважає і виробництву і

контролю. Закон щодо засад державно-приватного партнерства передбачає запровадження в управлінську практику нових оцінок ризиків щодо визначення шляхів дієздатної підтримки вже організованого партнерства та, що надзвичайно важливо, реалізації сучасних методів ефективного управління системними ризиками. Існують механізми саморегулювання безпеки на основі принципів страхування ризиків.

Розвиток страхової справи

Особлива і досить вагома роль у забезпеченні безпечного, раціонального та відповідального господарювання має належати сьогодні страховій справі (НС №1 2010 р.)¹. Адже, за свідченням міжнародної практики, саме вона і створює умови для стримування ризиків на прийнятному та економічно обґрунтованому для суспільства рівні. Звідси виникає нагальна необхідність застосування нових страхових механізмів, які наблизатимуть людину до виконання функцій управління ризиками і, відповідно, підвищуючи стійкість природних, соціальних, господарських і техногенних систем та зменшуючи економічні втрати. Це стосується сучасних механізмів страхування, які мають стати у нашій країні більш безпеко-орієнтованими, ефективними і масштабними.

Світовий досвід однозначно вказує на те, що страхування у ряді промислово-розвинених країн вже давно і надійно зайняло провідне місце в справі підтримки стабільного розвитку економіки і захисту добробуту населення. Як відзначалося, значну роль, в цьому плані, страхування відіграє у США, Японії та країнах Західної Європи. Сьогодні вже на друге місце почав виходити динамічно зростаючий потенціал страхових організацій країн Східної Європи, які нещодавно увійшли до ЄС. Наприклад, середня щорічна страхова премія на душу населення у Польщі майже в середньому у 50 разів вища, ніж в країнах пострадянського простору, але ще лишається на порядок меншою, ніж в середньому в країнах ЄС.

Основною метою страхування, як вказує аналіз, ще донедавна було лише відшкодування збитків, що виникають внаслідок реалізації обмеженого кола страхових випадків. Однак, вже сьогодні у світовій практиці створюються такі страхові механізми, котрі зосереджуються не тільки на функціях відшкодування, але і концентруються на стимулюванні запровадження превентивної стратегії. Тобто, страховій справі в Україні при відповідній організації має належати певна роль у підтриманні ефективного розвитку економіки з одночасною структурною її перебудовою у бік підвищення безпечності. Усе це має відбуватися за рахунок поліпшення інвестиційного клімату та створення у кінцевому підсумку прийнятних безпечних умов для життєдіяльності населення.

Тенденції поки що до помірного зростання ринку страхових послуг почали на до кризовому етапі намічатися і в Україні. Це відбувалося переважно за рахунок глобалізації фінансово-страхового ринку. Глобалізація в цій сфері передбачає страхування й перестраховування ризику зарубіжними компаніями (НС №1). Саме через це сьогодні потрібна більш чітка позиція та аналіз переваг глобалізації загального ринку страхової справи і можливих для вітчизняного сектору від неї втрат. Серед переваг слід відзначити такі:

- значне розширення можливостей відшкодування збитків, що спричиняються в наслідок страхових випадків;
- підвищення відповідальності власників підприємств (джерел небезпек) перед фізичними і юридичними особами, що можуть постраждати в наслідок небажаних ситуацій;
- розширення доступу до світових фінансових ресурсів через механізм перестраховування;

¹ Тут і далі приведено позначення відповідного номеру журналу «Надзвичайна ситуація»

- зниження питомих витрат на управління страховим бізнесом, маркетинг та залучення know-how у страхову справу;
- зниження нечесної конкуренції;
- досягнення світових стандартів обслуговування, підвищення безпеки та покращення якості праці тощо.

Серед негативних проявів глобалізації страхового ринку слід відзначити:

- ризик перетоку коштів за кордон;
- можливість переходу абсолютної влади над національним страховим ринком до транснаціональних правлінь страхових корпорацій;
- підвищення ризиків щодо впливу на вітчизняний ринок економічних послуг міжнародних криз, які перманентно відбуваються у світовому економічному просторі тощо.

Зазначені обставини потребують уваги до проблеми і чіткого визначення національних інтересів для утримання дійового нормативно-правового механізму щодо захисту вітчизняного страхового ринку. Адже реальна ситуація із страхуванням ризиків та своєчасним відшкодуванням збитків під час їх виникнення показує, що у більшості розвинених країн цим процесом вже охоплено 90 – 95 % випадків. В Україні, на відміну від них, охоплено лише 10 % ризиків, а частка українського сектору страхового ринку в загальноєвропейському обсязі страхових послуг складає лише 0,05%. Незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, він на сьогодні наближається лише до 1 – 2 % від ВВП (аналогічний показник для розвинених країн від 8 до 12 %).

Сьогодні у світовій практиці відходять у минуле нераціональна і ризикована експлуатація природних ресурсів, неефективна техносфера зі своєю небезпечною інфраструктурою. Орієнтація на нові тенденції, що пов'язані з загостренням глобальної екологічної кризи, вичерпанням корисних копалин та зародженням нового підходу до формування економічного устрою, роблять зазначену експлуатацію високо ризикованою, значить – нерентабельною. На відміну від цього стає актуальним збереження природних ресурсів, використання сучасної і безпечної техносфери, що дозволяє суттєво підвищити загальний коефіцієнт корисної дії всієї економіки країни, постійно збільшуючи частку інтелектуальної ренти. Саме це викликало потужний розвиток як досліджень, так і практичних дій щодо створення нових ресурсозберігаючих та інформаційних технологій, енергоощадливої техніки, біологічних заміників багатьох традиційних продуктів та започаткування цілої гами генно-модифікованих речовин, продуктів, лікарських рослин, насіння і організмів; різного типу систем з обмеженою господарською діяльністю, територій, що знаходяться під охороною, таких як національні парки, заказники, заповідники (в тому числі біосферні) тощо. Опрацьовуються механізми суттєвого зниження ризиків можливих катастрофічних наслідків на основі їх попереднього системного аналізу (НС №10 2009 р.). Впевнені практичні кроки в цьому напрямі робить страхова справа, що відшкодовує і суттєво зменшує зазначені збитки, а відтак і зменшує ризики.

Підсилення розвитку не тільки національної, але і міжнародної страхової справи потребують тенденції, які сьогодні відслідковуються згідно з умовами сучасного розвитку соціально-економічних систем (зміни в навколишньому природному середовищі і відповідні трансформації його ресурсної складової). Мова йде про вирішення таких задач, як:

- впровадження екологічно орієнтованої техносфери, що спрямована на суттєве зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище і, згідно з міжнародними угодами, потребує більшої уваги до розширення страхування ризиків негативних впливів на глобальний клімат;

- регулювання ризиків, що виникають в наслідок підвищення потужностей військових комплексів (понад 70% держав планети вже здійснили і продовжують модернізувати свої військові організації), запроваджуючи механізми щодо забезпечення шкоди від військових акцій;

- раціональне використання природних ресурсів, сприяння розширенню використання у світовому масштабі поновлювальних ресурсів і заміна ними непоновлювальних, потребуватиме страхування з метою збереження якості ресурсів, як основи для одержання в перспективі товарного продукту і, відповідно, потенційної можливості до сталого розвитку;

- підвищення значення в економіці саме якісних трудових ресурсів потребуватиме нових підходів, які зосереджуватимуть увагу не тільки на страхуванні здоров'я, але передбачатимуть весь комплекс заходів з підвищення якості трудових ресурсів та їх відтворення (в першу чергу інтелектуальної складової) тощо.

Як на глобальному, так регіональному рівнях (в межах типового природно-територіального комплексу) під час господарської діяльності виникають природні, техногенні і соціальні ризики. Їх визначення вже стає найактуальнішою із задач сьогодення (НС №6 2009 р.). Розв'язання цих задач дозволить впровадити ефективне попередження певної кількості негативних процесів. У випадках, коли ці процеси не завжди можливо попередити, застосовується механізм страхування від негативних наслідків. Страхування, як вже відзначалося, дозволить проводити ефективну роботу щодо попередження або відвернення зазначених негативних наслідків. Адже за даними Всесвітньої метеорологічної організації середні витрати на попередження негативних наслідків у 15 разів менші від витрат на їх ліквідацію. Показовим може бути приклад витрат на ліквідацію повені в Закарпатті в 2008 році. Кабміном було виділено 4,5 млрд грн., фактично витрачено 3,7 млрд грн. За програмою запобігання, яка була розроблена за участю фахівців Європи після паводку 2006 року, було потрібно 80 млн грн. На превеликий жаль, на виконання робіт з запобігання у свій час цих грошей не знайшлося.

Аналіз фактичних ризиків

Ризики техносфери. Зростання техногенного ризику пов'язано з поширенням господарської діяльності шляхом додаткового розміщення нових виробництв, транспортних (в тому числі трубопровідних) магістралей, залучення в господарську діяльність нових видів ресурсів (в тому числі корисних копалин) тощо. Країни Євросоюзу своїми нормативними документами тільки значення індивідуального ризику обмежують величиною 10^{-6} .

Проведений впродовж останніх років поточний аналіз інформації, показує, що ризик постраждати людині в оточуючому світі від техногенної катастрофи становить $(4,0 - 5,0) \cdot 10^{-6}$, в тому числі загинути – $(1,0 - 2,0) \cdot 10^{-6}$, бути пораним – $(2,0 - 3,0) \cdot 10^{-6}$. Стан справ у цій сфері в нашій країні в десятки, а то й сотні разів гірше, ніж в цілому на планеті! Так, ризик постраждати тільки від надзвичайної ситуації техногенної природи в Україні складає біля $4 \cdot 10^{-5}$. Особливої уваги потребують галузі та підприємства, які відносяться, в цьому плані, до “критичних” (що мають неприпустимий, або вищий за середній в нашій країні рівень ризику) секторів економіки. Дослідження показують, що серед зазначених “критичних” об'єктів, в першу чергу, слід відзначити підприємства вугільної, коксохімічної, нафтохімічної і хімічної промисловості, а також металургії. Середній ризик нещасних випадків 2004 – 2005 рр., в галузі видобування та збагачення кам'яного вугілля – $1,88E-03$, ризик тяжкої травми становить $2,4E-02$. В зоні неприпустимого або високого (за Європейськими нормами) ризику щорічно знаходиться біля 50 галузей виробництва. Зазначимо, якщо ризик перевищує значення $1,0 E-03$ (один випадок на рік на тисячу населення), то за рекомендаціями ВООЗ, ситуація потребує міжнародного втручання.

Аналіз щільності аварій в Україні, що траплялись із будівельними і металевими конструкціями, також дає досить тривожну характеристику. Показники зазначеної щільності (кількість аварій впродовж року) відповідали значенню $5 \cdot 10^{-5}$, що на порядок вище, ніж в країнах Європейського Співтовариства.

Таким чином, надвисока небезпека нашої виробничої сфери потребує крім адміністративного, ще й економічного регулювання ризиків – це ринковий механізм сучасності. Окрім того, є дуже важлива складова, що безпосередньо впливає на формування ризиків. Мова йде про дослідження причин виникнення надзвичайних ситуацій у техногенній сфері, які складаються з:

- проектно-конструкторських помилок (включаючи недосконалість попередніх досліджень),
- виробничих недоліків (у тому числі низької якості виготовлення, складання, монтажу, пуску, налагодження, експлуатації тощо).

Тобто, перед науковцями й інженерами все ще стоїть конкретна задача щодо визначення усіх складових, які впливають на безпеку “критичних” сфер діяльності. Наслідком практичного розв’язання зазначеної задачі повинна стати співпраця виконавчої влади з страховими організаціями у справі запровадження механізмів кардинального зниження ризиків в усіх “критичних” ланках нашої техносфери. Це питання може бути вирішено шляхом створення в Україні Інституту незалежних експертів, який би опікувався вирішенням зазначених задач. В основу роботи експертів мають бути покладені системні дослідження за ключовими напрямками страхової справи, а саме в природоохоронній, господарській і соціальній сферах.

Ризики екосфери. Джерелами природних ризиків виступають негативні процеси і явища, що викликані змінами клімату, а також потужними антропогенними навантаженнями на навколишнє природне середовище та залежні від них вторинні наслідки. Саме динаміка, що спостерігається в зазначених процесах як планети в цілому, так і її окремих регіонів, починає все більше привертати увагу вчених і фахівців. Ці процеси потребують досконалого вивчення, що надасть можливість, з одного боку – прогнозувати негативні наслідки та визначати збитки, які вони завдаватимуть. З іншого – визначати саме ті негативні прояви (можливі події), усунення яких може пом’якшити наслідки і суттєво знизити збитки. На сьогодні є можливість вдосконалити раніш запропоновану типізацію природних надзвичайних ситуацій, виходячи із нагальних задач вітчизняної страхової справи (табл. 1).

Таблиця 1. Типізація надзвичайних ситуацій (НС) за важкістю наслідків

Категорії НС	Наслідки, викликані НС та механізми їх подолання чи пом’якшення
Дуже легкі	Завдана незначна шкода навколишньому середовищу, порушені окремі комунікації і господарські об’єкти. Відновлення може відбуватися за 3 доби. Кількість осіб, що відчули вплив НС, налічує не більше 100 осіб. Може здійснюватися страхування індивідуальних ризиків через мережу місцевих вітчизняних страхових організацій.
Легкі	Завдана легка шкода навколишньому середовищу. Можуть відбутись порушення комунікацій або окремих споруд населеного пункту, втрата незначної частки урожаю. Усунення екологічних наслідків може бути здійснене за рахунок поновлювального потенціалу природного середовища протягом року. Кількість постраждалих, що відчули вплив НС, налічує від кількох сотень, але не більше 1000 осіб. Може реалізовуватися механізм страхування юридичних і фізичних осіб, їх майна через мережу вітчизняних страхових організацій.
Середні	Завдана відчутна шкода навколишньому середовищу. Можуть бути порушені комунікації або окремі споруди декількох населених

	пунктів, понесені втрати урожаю. Ліквідація екологічних наслідків може відбутися на протязі 3 – 5 років при участі людини. Кількість постраждалих, що відчули вплив НС, налічує від кількох тисяч, але не більше 100 тис. осіб, Потребує залучення коштів держави до страхування колективних ризиків (застосування механізму перестрахування).
Важкі, потужні	Завдаються різного типу збитки, при яких зазнає руйнації навколишнє середовище. Його відновлення може відбутися лише частково (за 5 – 7 років). Кількість постраждалих, що відчули вплив НС, налічує від кількох сотень тисяч до мільйону. Покриття збитків має передбачатися, переважним чином, через відповідні державні фонди, а страхові організації мають залучатися для ефективного забезпечення страхової справи.
Нищівні	Спричиняються різного типу нищівні збитки. Руйнування призводять до втрати в економічно прогнозований період відновлювальної здатності природного середовища. Потрібна підтримка світової спільноти, міжнародних фондів, Всесвітнього банку тощо.

Ризики соціосфери. Джерелами соціальних ризиків виступають протиріччя, які виникають, в першу чергу, щодо мотивів досягнення визначеної мети, а також збереження добробуту і безпечного життя населення. Для аналізу поля протиріч може служити визначення відхилень від оптимуму в системі “користь-школа”. Цей підхід ще не знайшов широкого застосування у наших фахівців. Викликано це, в першу чергу, відсутністю належної методичної бази щодо аналізу поведінки складних (у т.ч. соціальних) систем, а також і оцінок визначення можливої шкоди, яка може бути спричинена певними господарськими рішеннями або їх наслідками для суспільства. Окрім того, надзвичайно актуальним лишається питання щодо невідворотності покарання/засудження за неефективну або неправомірну діяльність, у тому числі і державними службовцями. Особливо це питання стосується визначення/оцінки шкоди, що може бути завдана безпосередньо людині. Нормативно-правове підґрунття, що створено в країнах ЄС, вказує на те, що значення соціального ризику базується на значеннях гранично прийнятних для суспільства ризику.

Слід відзначити, що суттєво ускладнюється визначення ризику в умовах, коли на його формування впливає цілий ряд факторів. Прикладом до цього може бути дуже різне відношення до можливих загроз безпосередньо для свого здоров'я в різних групах населення США (табл. 2) [8]. Сприйняття ризику залежить від відношення людини до тої чи іншої групи населення, освіти, обізнаності взагалі та знань про небезпечні фактори зокрема.

Таблиця 2. Місця, що посідають серед загроз здоров'ю населення США (80-ті), визначені різними групами експертів (представлено 17 з 30-ти, що найбільше турбують населення України)

Загрози здоров'ю людини від джерел	„Ліга жінок – виборців”	Студенти	Учасники “Активного клубу”	Експерти
АЕС	1	1	8	20
Подорожі авто	2	5	3	1
Паління	4	3	4	2
Їзда мотоциклом	5	6	2	6
Вживання алкоголю	6	7	5	3
Авіа подорож	7	15	11	12

Вплив пестицидів	9	4	15	8
Хірургічне втручання	10	11	9	5
Робота пожежним	11	10	6	18
Будівельні роботи	12	14	13	13
Мисливство	13	18	10	23
Гірські експедиції	15	22	12	29
ТЕС	18	19	19	9
Плавання	19	30	17	10
Лижний спорт	21	25	16	30
Рентгенпроцедури	22	17	24	7
Подорож залізницею	24	23	20	19

На відміну від цього, дослідження, проведені нещодавно в Росії «Левада-центром» [9], показали, що перші місця серед загроз посідають інші ризики. Серед росіян основні загрози пов'язані з війною та тероризмом (табл. 3).

Таблиця 3. Результати опитування в Росії

№	Загрози здоров'ю та життю від подій	Кількість опитаних, %
1	Виникнення війни, у тому числі громадянської війни з міжнаціональною ворожнечею	40,0 28,0
2	Напад злочинців, у тому числі свавілля представників влади та правопорядку	32,0 25,8
3	Загроза тероризму	28,0

Така неоднозначність у поглядах на джерела можливих небезпек свідчить про дуже різні сприйняття небезпек в суспільстві, які залежать від умов, що формують сферу життєдіяльності, здатності держави підтримувати безпеку життєдіяльності людей та відносин, що сформувалися і підтримуються між державою і суспільством. Все це потребує серйозної роботи вчених-фахівців щодо створення адекватної моделі формування сприйняття небезпек у суспільстві та відношення людини до ризиків, які оточують її у повсякденному житті, а також розробки пропозицій з цілеспрямованого поліпшення безпеки життєдіяльності населення країни. Окрім того, в нашій країні має здійснюватися значне розширення ринку страхової справи по новим, поки що не типовим для України, напрямкам з особливою увагою до соціального страхування.

Висновки та пропозиції

1. Сьогодні надзвичайно актуальним для нашої країни стає перехід на основи управління безпекою, що має базуватися на значеннях гранично прийняттого ризику. Світова практика вказує на два шляхи встановлення гранично прийняттого ризику, а саме: декларативний і такий, що обґрунтовується. Декларативний встановлюється через нормативно-правове поле, виходячи із запозиченої практики інших країн. Гранично прийнятний ризик, такий, що обґрунтовується та визначається через наукові дослідження, наприклад, шляхом співставлення окремих видів ризику з рівнями природного ризику. Кінцеве значення оптимального гранично прийняттого ризику встановлюється балансовими розрахунками між витратами, які необхідно нести на підтримання зазначеного рівня безпеки і величинами відвернутих збитків. Цей напрямок мав би стати пріоритетним.

2. Нинішня передова практика страхування переходить від суто відшкодування збитків, викликаних страховими випадками до становлення багатопланового економічного інструменту, що стимулює підвищення рівню безпеки і покращення умов праці. Поглиблюється гармонізація у використанні добровільної і обов'язкової форм

страхування. Це відбувається завдяки тому, що страхуватель (власник можливого джерела небезпеки) стає більш економічно зацікавленим у жорсткому запровадженні в країні загальновизнаного, а відтак і невідворотного правила щодо обов'язкового повного відшкодування збитку, нанесеного майну, навколишньому природному середовищу, життю і здоров'ю людей. В Україні слід запроваджувати принципи, що відповідають сучасним світовим тенденціям страхової справи.

3. Новим і дійовим етапом на шляху широкомасштабного запровадження в нашій країні фундаментальних засад ризик орієнтованого підходу в управлінні з метою запобігання небезпек та сприянню страхової справи у пом'якшенні наслідків від негативних подій має стати становлення невідвортної відповідальності через відшкодування збитків державними службовцями (в першу чергу високого рангу) за неналежну якість і неефективність виконаних ними обов'язків. Цьому має передувати розробка пакету законодавчих актів щодо захисту споживачів послуг, контролю стану продукції та умов праці, охорони навколишнього середовища та поновлюваних і не поновлюваних ресурсів країни. Окрім цього, мають бути запроваджені механізми обов'язкового проходження через усі інстанції позовів, висунутих органам державної влади, щодо відшкодування ними заподіяних збитків.

4. Сьогодні від вітчизняних вчених і фахівців необхідні певні зусилля із створення ефективної методичної бази, яка б надавала можливість встановлювати у нових для України напрямках ризику та визначати об'єми можливих економічних збитків. Аналіз вказує на те, що першочерговими у справі створення зазначеної методичної бази є розробка підходів до визначення:

- комплексної оцінки можливого негативного впливу від різного виду надзвичайних ситуацій, що можуть загрожувати населенню країни, її природному середовищу та об'єктам техносфери;
- політичних, економічних і екологічних збитків від можливого впливу різної природи явищ;
- ефективної державної стратегії щодо запобігання негативним наслідкам;
- збитків від негативного впливу безпосередньо на здоров'я людини;
- екологічної місткості природного середовища і припустимих рівнів впливу різної природи можливих антропогенних навантажень;
- вартості природних ресурсів і можливих втрат від їх виснаження;
- збитків від погіршення соціального клімату в наслідок прийняття недосконалих адміністративно-господарських рішень.

5. Запровадження у вітчизняну практику нової методичної бази дозволить створити передумови для успішної реалізації засад адміністративної реформи, підвищення рівня безпеки життєдіяльності населення і еволюційного досягнення у перспективі рівнів ризику, що є прийнятним в промислово-розвинених країнах, та, відповідно, належним чином реалізувати політику в сфері національної безпеки. Саме це має забезпечити умови для гармонійного входження нашої соціально-економічної системи у нову промислово-технологічну епоху з подальшим сталим її розвитком.

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (18.01.2001 р., N 2245-III).
2. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» (08. 06. 2000 р., N 1809-III).
3. Закон України "Про страхування" (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., N 18).
4. Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності".
5. Закон України "Про стандартизацію" (17.05. 2001 р., N 2408-III).

6. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (№ 877-V).

7. Закон України «Про загальні засади державно-приватного партнерства» (реєстр. № 3447-д).

8. Fischhoff D., MacGregor D. Risk Analysis, 1983. – v. 3, n. 4. – P. 229-236.

9. <http://www.nikitskyclub.ru/article.php?idpublication=48>

В.В. Бегун, Е.П. Буравлев

РИСК ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД И СТРАХОВОЕ ДЕЛО

Проанализированы мировые тенденции развития риск ориентированного подхода в управлении и хозяйствовании. Рассматриваются пути его введения в Украине, а также в страховом деле.

V.V. Begun, E.P. Buravlev

RISK ORIENTED APPROACH AND INSURANCE

Global trends of risk oriented approach in the management and economy are analyzed. The ways of its implementation in Ukraine, as well as in insurance are considered.